

М.В. Коршиков, здобувач кафедри
Донецький юридичний інститут МВС України

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ (теоретико-історичний аспект)

На основі вивчення наукової літератури автор дослідив історію становлення пред'явлення для впізнання як самостійної слідчої дії.

Пред'явлення для впізнання, як засіб збирання криміналістичної інформації у практиці виявлення злочинів, має важливе значення. Не випадково формуванню криміналістичних знань щодо тактики проведення пред'явлення для впізнання присвячено наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, цим проблемам на дисертаційному рівні приділили свою увагу Н.Г. Бритвіч, Т.А. Вольська, А.Я. Гінзбург, М.О. Головецький, Л.М. Іванська, Г.І. Кочарова, Л.Д. Удалова, П.П. Цветков, І.В. Шевчук та ін. Окремі аспекти пред'явлення для впізнання висвітлювалися в працях О.Я. Баєва, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, В.К. Гавло, В.Г. Гончаренка, Г.О. Зоріна, Л.М. Карнеєвої, В.А. Колесника, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмичова, О.М. Ларіна, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, М.В. Салтевського, З.Г. Самошиної, М.О. Селіванова, В.О. Снеткова, О.Г. Філіпова, К.О. Чаплинського, В.Ю. Шепітька, Н.А. Якубович, Д.Ю. Яковлева та інших вчених, проте в них недостатньо приділено уваги історії становлення пред'явлення для впізнання як окремої слідчої дії.

Пред'явлення для впізнання, як засіб отримання криміналістичної інформації у практиці збирання доказів з метою розкриття злочинів, відомий вже давно. Але до того, як набути теперішнього вигляду і стати окремою слідчою (розшуковою) дією, впізнання пройшло тривалий шлях визнання, організаційного формування, удосконалення, законодавчого визнання та процесуального закріплення і відповідного тактико-криміналістичного забезпечення. Розкриваючи значення впізнання в процесі доказування, М.С. Строгович вказував на те, що цей прийом відомий протягом тисячоліть, він існував у кримінально-процесуальних системах усіх часів і народів [1, с. 318]. Щоправда, будучи визнаним процесуальним засобом збирання й перевірки доказів, впізнання не відразу отримало процесуальне закріплення як окрема слідча дія у нормах, якими регулювалися судові процедури.

Так, з давніх пам'яток права, що дійшли до наших часів, зокрема, з Руської правди, ми дізнаємося, що в статті 34 “Пространної правди” було викладено норму, сутність якої зводилася до того, що коли у кого-небудь пропаде кінь, зброя або одяг і він заявить про це на торгу, а після цього упізнає, те, що пропало, у кого-небудь в своїй же міській общині, то може відібрати свою річ [2, с. 635]. За нормами Соборного Укладення 1649 р. впізнання особи отримало широке розповсюдження і застосовувалось для виявлення злочинців, які вчиняли злочини раніше. Це відбувалося шляхом широкого оголошення в публічних місцях про осіб, які вчиняли злочини, з описуванням їхніх прикмет і дій, що ними вчинені. Тим самим створювались можливості узнавання злочинців населенням і їх затримання. У Зведенні Законів Російської імперії, перше видання яких датоване 1832 роком, елементи пред’явлення для впізнання містяться в положеннях, які регламентують проведення очної ставки [3, с. 44].

За радянських часів впізнання також широко використовували в практиці роботи слідчих органів. Наприклад, у 1918 р. ВНК запрошувала осіб, які постраждали від озброєних грабіжників, для їх впізнання. З цією метою запрошення публікували у газеті за підписом Голови ВНК Ф. Дзержинського [4, с. 4–5]. На потребу проведення впізнання вказували науковці, описуючи методи розслідування окремих видів злочинів. Так, І.М. Якімов у навчальному виданні “Криміналістика. Керівництво по кримінальній техніці і тактиці”, яке вийшло у 1925 р., даючи поради з розслідування грабежів, розбоїв і бандитизму, вказує на те, що затриманих під час облав підозрілих осіб треба негайно пред’являти для впізнання потерпілим [5, с. 374], щоправда, як саме проводити таке впізнання і під час яких дій з розслідування справи та як його оформляти, відомий криміналіст не вказує. Інший відомий криміналіст того часу — В.І. Громов, у Керівництві для органів розслідування і посібнику для юридичних курсів також веде мову про впізнання особи і називає його “актом пред’явлення особи”, який повинен бути обставлений усіма можливими гарантіями отримання достовірного впізнання і повинен бути проведений шляхом застосування особливих технічних прийомів, які виключають можливість рокових помилок впізнання, завдяки яким може постраждати не причетна до злочину особа [6, с. 136], але, знову ж таки, впізнання не визначається ним як окрема слідча дія і не даються рекомендації з проведення “акту пред’явлення особи” та фіксації його результатів.

На те, що впізнання в ті роки широко застосовували на практиці під час розслідування й судового розгляду кримінальних справ, вказує наявність методичного листа Прокуратури СРСР за 1936 рік “Впізнання особи обвинуваченого при розслідуванні злочинів”, в якому вказувалось на самостійне значення цієї слідчої дії та було викладено методику її проведення [7, с. 13].

В середині 50-х років минулого століття починають виходити окремі видання, в яких розглядають порядок і прийоми проведення впізнання. Одним з таких є робота Г.І. Кочарова “Впізнання на попередньому слідстві”, що вийшла в 1955 р. В ній розглядається процесуальне значення пред’явлення для впізнання, питання його підготовки, в окремих главах розглядаються такі види впізнання як пред’явлення для впізнання людей, пред’явлення для впізнання речей і тварин, впізнання за фотографічними знімками [8].

До прийняття кримінально-процесуальних кодексів радянських республік (1959–1961 рр.) пред’явлення для впізнання в СРСР процесуальним законом не регламентувалось взагалі. Слідча практика використовувала різноманітні форми впізнання осіб (переважно — злочинців) і предметів (переважно — знарядь злочину чи предметів злочинного посягання), які не суперечили загальним принципам кримінального процесу [9, с. 5]. Не розглядалися ці питання окремо як підготовка й проведення слідчої дії — впізнання, й в підручниках з криміналістики, що видавалися на той час.

Деякі науковці, представники науки кримінального процесу висловлювались за визнання пред’явлення для впізнання самостійною слідчою дією, але з юридичного боку вважали її одним з різновидів допиту свідка [10, с.253]. В підручниках з криміналістики питання пред’явлення для впізнання також розглядалися в підрозділах чи параграфах, присвячених проведенню допиту. Так, в одному з підручників з криміналістики 1950 р., що вийшов за редакцією А.І. Вінберга та С.П. Мітрічева, викладено параграф з назвою “Допит очевидців злочину і допит при впізнанні”. Автор цього параграфу — Г.Г. Фейгін веде мову про те, що особливність допиту при впізнанні особи полягає в тому, що особа, яка впізнає, повинна не тільки згадати і відтворити під час допиту сприйняте, але й зробити уявне порівняння збереженого в пам’яті образу злочинця з пред’явленою на допиті особою і встановити їх тотожність або відмінність. Тут же наводяться криміналістичні рекомендації з проведення впізнання під час допиту, зокрема: пред’явлення підозрюваного в групі інших осіб більш-менш подібних за зовнішні-

стю, за можливості в тому ж одязі та головному уборі, в тій же позі, в якій їх бачив допитуваний; пропонування особі, яка впізнає, самій вказати кого з групи осіб впізнає як злочинця; заборона одночасного пред'явлення особи декільком особам для впізнання та створення умов для того щоб особи, які впізнають, не спілкувалися між собою до закінчення пред'явлення для впізнання. Вказано на меншу надійність пред'явлення для впізнання особи за фотографічною карткою у порівнянні з пред'явленням в натурі і зазначено, що показувати таку фотокартку треба разом з іншими подібними. В цьому ж параграфі йдеться про можливість пред'явлення потерпілому чи свідку для впізнання викрадених речей та інших речових доказів, наприклад, знарядь зламу. Загальний порядок впізнання речей під час допиту пропонувався такий же, як і впізнання особи [11, с. 285–287].

В практичних посібниках того часу, що видавалися для співробітників слідчих підрозділів і органів дізнання, допит при впізнанні розглядали поруч з перевіркою показань свідків і вказували на те, що в результаті пред'явлення для впізнання свідок або потерпілий роблять заяву про впізнання або невпізнання особи, предметів, речей, що є нічим іншим як показаннями свідка. З метою забезпечення достовірності такого роду показань, які в окремих випадках мають важливе значення для висновків у справі, слідчий зобов'язаний неухильно дотримуватись тактичних правил допиту свідків при впізнанні. Такими правилами є: детальний допит свідка про прикмети і особливості предмета або особи до пред'явлення для впізнання і докладний запис показань у протоколі допиту; особа або предмет, що підлягають впізнанню, пред'являються для впізнання, не ізольовано, а серед інших осіб або аналогічних предметів. Інакше, в разі пред'явлення для впізнання тільки одного предмета або особи, свідок, психологічно налаштований на процедуру впізнання, більше з бажання надати допомогу слідству ніж з інших спонукань, впізнає пред'явлену особу або предмет, хоча фактично не впізнав його [12, с. 282–284].

Таке ставлення до впізнання не відображало справжньої природи цієї слідчої дії, а інколи призводило до помилок під час її провадження. Впізнання проводилось у ході допиту, очної ставки, причому не завжди дотримувались процесуальні гарантії, що тягнуло за собою втрату переконливості даної слідчої дії та доказового значення отриманих результатів [13, с. 8].

На специфіку впізнання та особливості його провадження ще з середини 50-х років минулого століття звертали увагу прихильники іншої

точки зору. Вони достатньо переконливо обґрунтували самостійний характер впізнання як окремої слідчої дії та переконливо довели, що його неможна розглядати ні з процесуальних, ні з криміналістичних позицій як одну з форм допиту свідка [14, с. 4–5].

У подальших розробках криміналістів тактичні прийоми та рекомендації щодо провадження впізнання, які застосовувались слідчими в межах такої традиційної слідчої дії як допит, стали самостійною слідчою дією та набули закріплення у кримінально-процесуальних кодексах радянських республік (статті 174–176 КПК України в редакції 1961 р.) [15].

На сьогодні пред'явлення для впізнання має відповідну процесуальну урегульованість в новому Кримінальному процесуальному кодексі України (статті 228–232 КПК) [16] і є досить розповсюдженою в практиці досудового розслідування слідчою дією, але в науковій літературі вчені до визначення поняття та розуміння сутності пред'явлення для впізнання, тлумачення процесуальних вимог і правил, тактичних прийомів його підготовки й проведення та фіксування отриманих результатів і їх оцінки все ще підходять по-різному.

Так, сьогодні на думку однієї групи вчених, пред'явлення для впізнання — це самостійна слідча (процесуальна) дія, яка проводиться з метою встановлення тотожності, подібності або відмінності наданих для ознайомлення декількох предметів або окремих осіб з тими, які очевидець (свідок, потерпілий, підозрюваний або обвинувачений) сприймав за певних обставин розслідуваної події [17, с. 341; 18, с. 117; 19, с. 447; 20, с. 450; 21, с. 171].

У таких визначеннях автори вказують на самостійне значення впізнання і називають суб'єктів впізнання — свідка, потерпілого, підозрюваного та обвинуваченого. Наявність останнього з названих процесуальних учасників впізнання — обвинуваченого, впливала з редакції процесуальних кодексів окремих республік колишнього СРСР, а нині — самостійних держав ближнього зарубіжжя і попереднього КПК нашої країни.

Інші вчені пред'явлення для впізнання визначають як слідчу дію, що полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності [22, с. 314; 23, с. 314; 24, с. 147]. Суб'єктами впізнання у цьому визначенні виділяють лише свідка та інших осіб, не конкретизуючи їх процесуальний статус і ставлячи за завдання окрім встановлення тотожності, також визначення групової належності об'єкта впізнання, не даючи переліку таких об'єктів.

На думку інших науковців, пред'явлення для впізнання — це слідча дія, яка полягає в пред'явленні особі, яка раніше була допитана, будь-якого об'єкта (в числі однорідних) з метою його ототожнення або встановлення групової належності з об'єктом, який раніше спостерігався у зв'язку з обставинами, що мають значення для розслідуваної справи [25, с. 43]. Автори цього визначення, спираючись на думки інших науковців, вказують також і на обов'язковість проведення попереднього допиту особи, котра має впізнавати, та пред'явлення об'єктів впізнання у числі однорідних, що загалом не змінює розуміння сутності впізнання.

За визначенням, що пропонується авторами Юридичної енциклопедії (1998 р.), впізнання — це окрема слідча дія, що полягає у пред'явленні потерпілому, свідку, підозрюваному, обвинуваченому під час проведення попереднього розслідування людей, тварин, неживих предметів, речей з метою оцінки вказаними особами цих об'єктів як таких, що сприймалися або не сприймалися ними раніше [26, с. 519].

Під час впізнання шляхом виділення та порівняння найбільш характерних ознак та особливостей образу в пам'яті та об'єкта в натуральному вигляді відбувається встановлення тотожності, подібності або відмінності. Таким чином, на думку Є.Д. Лук'янчикова і О.М. Моїсєєва, впізнання припустимо розглядати як криміналістичну ідентифікацію, яка відбувається за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті) зовнішніх ознак об'єктів. Під ознакою розуміють зовнішнє відбиття властивостей об'єкта. Якість — це те, що внутрішньо притаманне об'єкту та характеризує його. Сукупність властивостей об'єкта робить його якісно визначеним, індивідуальним. Протягом значного часу властивості об'єкта зберігаються незмінними, мають добру сталість, а ознаки його можуть відносно змінюватися. Це повинно враховуватися при проведенні пред'явлення для впізнання. Специфіка такої ідентифікації полягає у тому, що вона може здійснюватися лише тими особами, які особисто сприймали об'єкт; ідентифікованим виступає образ пам'яті об'єкта, який відбився у свідомості впізнаючого та є недоступним для безпосереднього сприйняття іншими особами [13, с. 6].

Отже, сутність даної слідчої дії полягає у тому, що особі пред'являють об'єкти, образи яких вона порівнює з уявними образами тих об'єктів, які спостерігала раніше, і ознаки яких закарбувалися в пам'яті. На цій підставі робиться висновок про їх тотожність, подібність або відмінність чи віднесеність до певної групи подібних об'єктів [27, с. 374; 28, с. 302].

Впізнання не належить до слідчих дій, проведення яких, відповідно до кримінального процесуального закону, є обов'язковим. Необхідність у проведенні цієї слідчої дії кожного разу визначається особою, яка проводить досудове слідство, відповідно до слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування. Загальна мета пред'явлення для впізнання полягає в отриманні доказів, які являють собою висновок одного з учасників процесу, про результати проведеної ним ідентифікації — тотожність, схожість або відмінність осіб чи речей, представлених для ознайомлення з ознаками, що збереглися в його пам'яті.

Список використаної літератури

1. *Строгович М.С.* Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. — М.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. — 704 с.
2. *Чельцов-Бебутов М.А.* Курс уголовного процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М.А.Чельцов-Бебутов. — СПб.: Равенна, Альфа, 1995. — 846 с.
3. *Крылов В.В.* История развития приемов предъявления личности для опознания / В.В.Крылов // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 2000. — № 4. — С. 40–51.
4. *Крикунов А.Е.* Тактика и психологические основы предъявления лица для опознания на предварительном следствии: учеб. пособие / А.Е. Крикунов, А.Ф. Маевский. — К.: КВШ МВД СССР, 1977. — 44 с.
5. *Якимов И.Н.* Криминалистика: руководство по уголовной технике и тактике. — М.: Изд-е НКВД РСФСР, 1925. — 431 с.
6. *Громов В.* Предварительное расследование в советском уголовном процес се: руководство для органов расследования и пособие для юридических курсов. — 6-е, заново перераб. изд. / В. Громов. — М.: ОГИЗ, 1935. — 245 с.
7. *Вольская Т.А.* Процессуальные и тактические аспекты предъявления для опознания лиц по голосу и речи: автореф. дисс. ... к. ю. н.: спец. 12.00.09 / Т.А. Вольская. — Воронеж, 2006. — 22 с.
8. *Кочаров Г.И.* Опознание на предварительном следствии / Г.И. Кочаров. — М., 1955. — 84 с.
9. *Самошина З.Г.* Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии: учеб. пособ. / З.Г. Самошина. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. — 90 с.
10. *Чельцов М.А.* Советский уголовный процесс / М.А. Чельцов. — М., 1951. — 512 с.
11. Криминалистика / под ред. А.И. Винберга, С.П.Митричева. — М.: Госюриздат, 1950. — Ч. 1. — 304 с.
12. Настольная книга следователя / под общ. ред. Г.Н.Сафонова. — М.: Госюриздат, 1949. — 879 с.
13. *Лук'янчиков Є.Д.* Пред'явлення для впізнання: навч. посіб. / Є.Д. Лук'янчиков, О.М. Моїсєєв. — Макіївка: Графіті, 1998. — 104 с.
14. *Кочаров Г.И.* Опознание на предварительном следствии / Г.И. Кочаров. — М., 1955. — 84 с.

15. Кримінально-процесуальний кодекс України. — К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004. — 208 с.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652- VI від 13.04.2012 р. — Х.: Право, 2012. — 392 с.
17. Криміналістика: учеб. / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. — М.: Юрид. лит., 1984. — 544 с.
18. Криміналістика: в 2 т. / под ред. Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. — М., 1988. — Т. 2. — 454 с.
19. *Ищенко Е.П.* Криміналістика: учебник / Е.П. Ищенко, А.А. Топорков; под ред. Е.П. Ищенко. — М.: Юрид. фирма “КОНТРАКТ”; ИНФРА-М, 2005. — 748 с.
20. *Когутич І.І.* Криміналістика: курс лекцій / І.І. Когутич. — К.: Атіка, 2008. — 888 с.
21. *Гора І.В.* Криміналістика: посіб. для підготовки до іспитів / І.В. Гора, А.В. Іщенко, В.А. Колесник. — 3 вид. — К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. — 236 с.
22. Криміналістика: підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / В.М. Глібко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін.; [за ред. В.Ю. Шепітька]. — К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2001. — 684 с.
23. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2004. — 728 с.
24. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. — К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2003. — 720 с.
25. *Біленчук П.Д.* Основи криміналістичної тактики: курс лекцій / П.Д. Біленчук, А.П. Гель. — Вінниця: Вінницька філія МАУП, 2001. — 116 с.
26. Юридична енциклопедія: В 6-ти томах / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. — К.: Укр. Енцикл., 1998. — Т. 1: А—Г. — 672 с.
27. *Салтєвський М.В.* Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. / М.В. Салтєвський. — К.: Кондор, 2005. — 588 с.
28. Балашов Д.Н. Криміналістика: учеб. / Д.Н. Балашов, Н.М. Балашов, С.В. Маликов. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 503 с.

Резюме

На основе изучения научной литературы автор исследовал историю становления предъявления для опознания как самостоятельного следственного действия.

Summary

On the basis of study of scientific literature an author investigated history of becoming of producing for identification as independent inquisitional action.